

ZDZISŁAW ZARZYCKI

KATEDRA PRAWA KOŚCIELNEGO I WYZNANIOWEGO
UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
W LATACH 1945-2003¹

1. LOSY KATEDRY PRAWA KOŚCIELNEGO I WYZNANIOWEGO

Wkrótce po wyzwoleniu Krakowa w 1945 r. Uniwersytet Jagielloński wznowił dość szybko działalność. Po prawie 5-letniej przerwie wojennej zaczęli przybywać do Krakowa nie tylko profesorowie i docenci z czasów przedwojennych, ale i młodszy przedstawiciele nauki. Wśród nowo przybyłych nie brakowało przedstawicieli z innych ośrodków naukowych, np. ze Lwowa, Wilna i Warszawy. W ten sposób szybko zostały obsadzone katedry historycznoprawne, a także zaliczana do nich Katedra Prawa Kościelnego.

W dniu 15 września 1945 r. obowiązki p.o. kierownika Katedry Prawa Kościelnego na Uniwersytecie Jagiellońskim ponownie objął przybyły z internowania wojennego ze Szwajcarii² prof. Adam Ve-

¹ Niniejszy artykuł jest jedynie przyczynkiem do szerszego opracowania tematu w przyszłości. W tekście użyto wyrażenia „prawo kościelne” na określenie prawa kanonicznego celem odróżnienia go od prawa wyznaniowego (świeckiego), choć część dokumentów archiwalnych z omawianego okresu posługuje się zamiennie terminami „prawo kanoniczne”, „prawo kościelne” i „prawo wyznaniowe”. Co do znaczenia tych terminów, zob. *Prawo wyznaniowe. Stan prawny na 1 lipca 2003 r.*, red. H. Misztal, P. Stanisław, Lublin 2003², s. 27-29.

² K. M. Bartel, *Adam Vetulani (20 III 1901-25 IX 1976)*, „Studia Historyczne”, 20(1977), z. 4, s. 667. W czasie II wojny światowej profesor-sierżant Adam Vetulani jako żołnierz 2. Dywizji Strzelców Pieszych, dowodzonej przez gen. B. Prugara-Ketlinga, znalazł się najpierw we Francji, z którą przeszedł cały szlak bojowy, a następnie w Szwajcarii, gdzie był internowany.

tulani³. Stanowisko to piastował aż do końca sierpnia 1948 r. Formalnie jednak kierownictwo Katedry Prawa Kościelnego UJ bezpośrednio po wojnie nie zostało obsadzone.

Wydaje się, że prof. A. Vetulani nie był dla ówczesnych władz państwowych „odpowiednim” kandydatem na kierownika Katedry Prawa Kościelnego UJ. Dlatego 13 lipca 1948 r. Tadeusz Silnicki⁴, wybitny badacz dziejów Kościoła w średniowiecznej Polsce, dotychczasowy profesor prawa kościelnego na Uniwersytecie Poznańskim, otrzymał nominację na profesora zwyczajnego prawa kościelnego, z jednoczesnym przeniesieniem na Uniwersytet Jagielloński w Krakowie⁵. W tym czasie była to już, niestety, jedyna w Polsce Katedra Prawa Kościelnego na świeckim uniwersytecie, wszystkie inne bowiem zostały zlikwidowane przez władze państwowe. Pomimo formalnej obsady kierownictwa Katedra Prawa Kościelnego UJ była skazana na unicestwienie. Najpierw władze socjalistycznej Polski starały się marginalizować rolę katedry, rozporządzeniem Ministra Oświaty z 23 lutego 1949 r. przekształcając ją w Katedrę Historii Prawa Kościelnego, a następnie likwidując w drodze zarządzenia Ministra Szkolnictwa Wyższego z 15 maja 1952 r.⁶

Przed wojną przy sześciu katedrach historycznoprawnych było tylko 2 asystentów. Po 1945 r. pojawiło się nowe pokolenie pracowników naukowych, ponadto – wobec zmienionych metod nauczania, zaprowadzenia obowiązkowych ćwiczeń dla studentów, seminariów,

³ S. Grodziski, *Adam Vetulani (1901-1976). Nekrolog*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 29(1977), z. 1, s. 153-161. Adam Vetulani, począwszy od dnia 1 października 1928 r., wykładał prawo kościelne w UJ w charakterze zastępcy profesora. W dniu 14 lutego 1934 r. został profesorem nadzwyczajnym w Katedrze Prawa Kościelnego, a 12 kwietnia 1946 r. profesorem zwyczajnym. Po śmierci Stanisława Kutrzeby (7 stycznia 1946 r.) kierował Katedrą Historii Ustroju Polski UJ (formalnie od 2 stycznia 1947 r.), przemianowanej z czasem na Katedrę Historii Państwa i Prawa Polskiego, na której pozostał aż do momentu przejścia na emeryturę (1971).

⁴ M. Patkaniowski, *Instytut Historyczno-Prawny Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze”, 1974, z. 47, s. 41n.

⁵ K. Gołąb, *Tadeusz Silnicki. W 75-lecie urodzin i 50-lecie pracy naukowej*, „Prawo Kanoniczne”, 9(1967), nr 3-4, s. 349.

⁶ W. M. Bartel, *Adam Vetulani*, s. 668.

opieki nad grupami studenckimi itp. – wzrosła liczba tzw. pomocniczych pracowników naukowych. W latach 1945-1952 katedry historycznoprawne mogły się poszczycić poważnymi osiągnięciami w zakresie kształcenia młodej kadry naukowej. Odbłyło się kilka przewodów doktorskich i habilitacyjnych⁷.

Szczególnie wokół osoby prof. A. Vetulaniego zaczęło się gromadzić grono młodych talentów naukowych. Jednym z nich był Stanisław Roman. Jeszcze jako student, w styczniu 1946 r., został zatrudniony w Katedrze Prawa Kościelnego⁸. Najpierw na stanowisku młodszego asystenta, w 1949 r. starszego asystenta, a w 1951 r. adiunkta. W 1948 r. obronił pracę doktorską *Rozwój kościelnej separacji małżeńskiej do początku XIV w.*, która uzyskała wysokie noty recenzentów⁹. Po likwidacji Katedry Historii Prawa Kościelnego w 1952 r. znalazł się w Katedrze Historii Ustroju i Prawa Polskiego UJ, gdzie rozwijał swój warsztat naukowy.

Również Władysław Sobociński, ostatni uczeń prof. Stanisława Kutrzeby, związał swoje losy na pewien czas z Krakowem i Katedrą Prawa Kościelnego. W roku akademickim 1937/1938 został asystentem wolontariuszem przy Katedrze Historii Prawa Polskiego UJ. Po wojnie z dniem 1 września 1945 r. został mianowany starszym asystentem w Katedrze Prawa Kościelnego, a od 1 grudnia 1945 r. był już adiunktem¹⁰. Po śmierci mistrza opiekę naukową nad nim roztoczył prof. A. Vetulani¹¹. W dniach 25-28 czerwca 1949 r. Sobociński habilitował się na podstawie pracy *Historia rządów opiekuńczych w Polsce* (Poznań 1949)¹². Pomimo pozytywnych recenzji i jedno-myślnej uchwały Rady Wydziału Prawa UJ habilitacja została za-

⁷ M. Patkaniowski, *Instytut Historyczno-Prawny*, s. 42-43.

⁸ A. Vetulani, *Stanisław Roman (1918-1965)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 18(1966), z. 1, s. 309-314.

⁹ Por. L. Łysia, *Bibliografia prac Stanisława Romana*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 18(1966), z. 1, s. 314-318.

¹⁰ S. Grodziski, *Władysław Sobociński (1913-1995)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 49(1997), z. 1-2, s. 379-383.

¹¹ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, ul. Gołębia 9 (dalej: Arch. UJ), sygn. S.II. 619.

¹² Opublikowana w „Czasopiśmie Prawno-Historycznym” (2(1949), s. 227-351).

twierdzona dopiero w dniu 9 kwietnia 1951 r. W 1950 r. został jednakże przeniesiony do Katedry Historii Ustroju i Prawa Polskiego UJ, gdzie powierzono mu kierowanie ćwiczeniami seminaryjnymi, a od 1 września 1951 r. powołano go na stanowisko kontraktowego zastępcy profesora w tej katedrze¹³.

Od wiosny 1945 r. początkowo wykłady, a później seminaria, przez kilka miesięcy prowadził doc. dr Jakub Sawicki, którego po wyzwoleniu los chwilowo rzucił do Krakowa¹⁴. Szybko jednak powrócił do stolicy, gdzie objął stanowisko profesora historii prawa w Uniwersytecie Warszawskim.

W maju 1947 r. szeregi wykładowców prawa kościelnego i wyznaniowego w UJ zasilili także przybyli ze Lwowa ks. dr Piotr Kałwa¹⁵. Jego habilitacja z zakresu prawa kościelnego za zgodą Ministra Oświaty została przeniesiona z Uniwersytetu Lwowskiego na Wydział Prawa UJ¹⁶. W 1948 r. na Katedrze Prawa Kościelnego pracował ponadto asystent wolontariusz dr Marian Makomaski¹⁷.

Gdy w 1952 r. po reorganizacji studiów prawniczych zlikwidowano Katedrę Historii Prawa Kościelnego UJ, dotychczasowi pracownicy naukowcy zasilili albo sąsiednie katedry, albo przenieśli się do innych ośrodków naukowych. Profesor T. Silnicki został przydzielony do zespołowej Katedry Powszechnej Historii Państwa i Prawa UJ¹⁸, doc. dr W. Sobociński przeszedł na Katedrę Historii Ustroju i Prawa Polskiego UJ (1958 r. ostatecznie osiadł w Warsza-

¹³ Z dniem 29 października 1957 r. przeniósł się do Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego.

¹⁴ Kontynuował tu prace nad *Concilia Poloniae*, czego owocem było dzieło (I tom) *Statuty synodalne krakowskie biskupa Jana Konarskiego z 1509 roku* (Studia i Materiały do Historii Ustawodawstwa Synodalnego w Polsce, nr 8), Kraków 1945, ss. 56. Por. M. Sądek, Ch. Wójcik, *Jakub Sawicki 1899-1979*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 33(1981), z. 1, s. 251; F. Pasternak, *Szkic biograficzny i bibliografia prac naukowych prof. Jakuba Sawickiego*, „Prawo Kanoniczne”, 21(1978), nr 1-2, s. 195-221.

¹⁵ Stosowna uchwała Rady Wydziału Prawa UJ została podjęta na posiedzeniu Rady Wydziału 21 maja 1947 r.

¹⁶ Arch. UJ, sygn. S III, Kałwa Piotr.

¹⁷ Arch. UJ, sygn. WP III 11, Odpowiedzi na ankietę z dnia 29 stycznia 1949 r. o zdolności zakładów szkół akademickich do badawczej pracy naukowej.

¹⁸ M. Patkaniowski, *Instytut Historyczno-Prawny*, s. 42.

wie), podobnie adiunkt dr S. Roman. W takim stanie rzeczy po 1952 r. w zasadzie tylko trzy katedry na Wydziale Prawa UJ reprezentowały nauki historycznoprawne, tj. Katedra Powszechnej Historii Państwa i Prawa, Katedra Państwa i Prawa Polskiego i Katedra Prawa Rzymskiego¹⁹.

Przez 30 lat (1952-1982) kanonistyka i prawo wyznaniowe nie miały osobnej jednostki organizacyjnej w Uniwersytecie Jagiellońskim. Dopiero dzięki staraniom prof. dr. hab. Wojciecha Bartla, dziekana Wydziału Prawa i Administracji UJ w latach 1981-1987, odtworzono na Wydziale Prawa i Administracji UJ jednostkę zajmującą się prawem kościelnym i wyznaniowym, tj. Zakład Historii Prawa Kościelnego²⁰. Pismo o przywrócenie zakładu o tej nazwie w dniu 9 grudnia 1982 r. prof. Wojciech Bartel skierował do Senatu UJ²¹, który 22 grudnia tego roku jednomyślnie podjął stosowną uchwałę²². Pierwszym kierownikiem zakładu z dniem 1 lutego 1983 r. został prof. Bartel²³.

Dziesięciolecie działalności zakładu stworzyło warunki do przywrócenia nauce prawa kanonicznego i wyznaniowego należnych ram

¹⁹ W 1955 r. w „Zeszytach Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego” (z. 1), przedstawiono działalność tychże katedr, ale, niestety, brak wzmianki na temat badań nad prawem kościelnym i wyznaniowym. Sprawozdanie przedstawili w imieniu swoich katedr – w kolejności już zaznaczonej – odpowiednio L. Pauli (s. 174-175), S. Grodziski (s. 175-177) i W. Osuchowski (s. 173-174).

²⁰ Arch. UJ, sygn. SV Sog/29.

²¹ Archiwum PAN, Kraków, ul. Św. Jana 26 (dalej: Arch. PAN), sygn. 2/11, Sprawy Katedry Historii Prawa Kościelnego. Prof. Bartel pisał, że „utworzenie w strukturze Instytutu Historyczno-Prawnego Zakładu Prawa Kościelnego, który w zakresie swych zainteresowań włączyłby historię nie tylko prawa kościelnego Kościoła Rzymsko-Katolickiego, lecz także innych Kościołów Chrześcijańskich, z uwagi na wielowyznaniowy charakter społeczeństwa polskiego w dalszej i bliższej przeszłości, wydaje się rzeczą celową. Instytut Historyczno-Prawny jest w stanie obsadzić tę placówkę naukowo-badawczą, której istnienie jest również uzasadnione względami dydaktycznymi i zainteresowaniem studentów. Proponuje się utworzenie Zakładu, a nie Katedry z uwagi na to, że dyscyplina „prawo kościelne” nie wchodzi w obręb przedmiotów podstawowych przewidzianych obowiązującym programem studiów prawniczych. Ponadto kilku pracowników naukowych Instytutu Historyczno-Prawnego uprząwia tę dyscyplinę, prowadząc w tym zakresie własne badania naukowe”.

²² Arch. UJ, sygn. SV Sog. 11, Protokoły Senatu za okres 15 IX 1982-16 III 1983.

²³ Arch. PAN, sygn. 2/11, Sprawy Katedry Historii Prawa Kościelnego.

organizacyjnych w postaci Katedry Historii Prawa Kościelnego. Również i tym razem, na wniosek prof. W. M. Bartła, Senat UJ podjął stosowną uchwałę 23 października 1991 r.²⁴ Jej kierownictwo oddano oczywiście w ręce prof. Bartła, legitymującego się znacznym dorobkiem naukowym w tej dyscyplinie²⁵.

Po śmierci prof. Wojciecha M. Bartła († 2 września 1992 r.) kierownikiem Katedry Historii Prawa Kościelnego został jeden z ostatnich uczniów prof. Vetulaniego prof. dr hab. Wacław Uruszczak. W pierwszych latach po reaktywacji katedry nie zatrudniano młodszych pracowników naukowych. Dopiero w latach 1989-1999 na stanowisku asystenta pracował mgr Paweł Kuglarz, a po jego odejściu dr Zdzisław Zarzycki (od 1 października 1999 r.).

Z inicjatywy prof. Wacława Uruszczaka w końcu 2001 r. Senat UJ podjął uchwałę o zmianie nazwy Katedry Historii Prawa Kościelnego na Katedrę Prawa Kościelnego i Wyznaniowego²⁶. Nowa nazwa wierniej odzwierciedla uprawiane przez jej pracowników dziedziny badawcze oraz wychodzi naprzeciw potrzebom dydaktycznym stawianym w Uniwersytecie Jagiellońskim. W roku 2002 na serwerze uniwersyteckim uruchomiono stronę internetową katedry²⁷.

²⁴ Arch. UJ, sygn. SV Sog/31, s. 16, pkt. 10c. Stosowne pismo w dniu 30 września 1991 r. prof. Bartel skierował – za pośrednictwem dziekana prof. J. Majchrowskiego – do Rady Wydziału Prawa UJ z prośbą o przywrócenie Katedry Historii Prawa Kościelnego. W piśmie przewodnim uzasadniał, że „Jej przywrócenie wypełnia poważną lukę istniejącą zarówno w dydaktyce, jak i pracy naukowo-badawczej w polskiej historii prawa”. Na posiedzeniu Senatu UJ sprawę referował ówczesny prodziekan Wydziału Prawa UJ ds. Ogólnych prof. W. Uruszczak. Zarządzeniem nr 40 Rektora UJ z dnia 27 listopada 1991 r. na podstawie §§ 32 i 33 Statutu UJ oraz uchwały Senatu UJ z dnia 23 października 1991 r. dotychczasowy Zakład Historii Prawa Kościelnego przekształcono w samodzielną Katedrę Historii Prawa Kościelnego. Siedzibę Katedry zlokalizowano przy ul. Gołębiej 9 w Krakowie.

²⁵ *Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historyczno-prawne poświęcone pamięci Wojciecha Marii Bartła*, red. J. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1995. Bibliografię prac drukowanych profesora W. M. Bartła zestawiał P. Kuglarz (s. 17-25).

²⁶ Senat UJ stosowną uchwałę podjął 21 grudnia 2001 r., a w jej wykonaniu rektor UJ prof. Franciszek Ziejka 4 stycznia 2002 r. wydał zarządzenie nr 1.

²⁷ Adres internetowy Katedry Prawa Kościelnego i Wyznaniowego UJ: <http://www.law.uj.edu.pl/users/kpkiw>.

2. NAUKA PRAWA KOŚCIELNEGO I WYZNANIOWEGO

W latach 1945-1948 w Katedrze Historii Prawa Kościelnego UJ – niezależnie od obowiązków dydaktycznych – podejmowano badania nad nauką prawa kościelnego i jego historią, zarówno powszechnego, jak i partykularnego w Polsce. Prowadzono również badania nad współczesnym prawem kościelnym i wyznaniowym w Polsce i na świecie. Po likwidacji katedry prace nad prawem kościelnym i wyznaniowym w UJ nie zanikły, lecz prowadzono je w pozostałych katedrach historycznoprawnych: Historii Ustroju i Prawa Polskiego oraz Powszechnej Historii Państwa i Prawa²⁸. Niemniej, w czasach Polski Ludowej obiektywne badania historyczne nad Kościołem, prawem kościelnym i prawem wyznaniowym nie należały do tematów popieranych przez ówczesną władzę²⁹.

Apolityczność wykładowców i obiektywizm w przekazywaniu wiedzy nie leżały w kanonie wymagań stawianych kadrze naukowej socjalistycznego państwa³⁰. Władzy nie podobało się, że profesorowie T. Silnicki i A. Vetulani – zgodnie z wykazem pracowników naukowych Wydziału Prawa i Administracji UJ, z uwzględnieniem pochodzenia społecznego i przynależności politycznej na rok 1950 – byli bezpartyjni³¹. Wraz z nasileniem stalinowskich metod rządzenia w Polsce również uczeni tej rangi co prof. A. Vetulani i prof. T. Silnicki podlegali różnorodnym formom szykan. „W okresie szczególnego natężenia stalinowskiego reżimu «odstawiono na boczny tor» i skazano na wegetację ludzi, którzy stanowią dumę nauki polskiej

²⁸ Od roku akademickiego 1970/1971 katedry historycznoprawne tworzyły Instytut Historyczno-Prawny.

²⁹ W. U r u s z c z a k, *Adam Vetulani (1901-1976) – historyk prawa kanonicznego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 50(1998), z. 1, s. 182.

³⁰ Arch. UJ, sygn. S II 619, Adam Vetulani – akta osobowe. Teczka osobowa prof. Vetulaniego zawiera m.in. poufną opinię-pismo (nr 143/KD/pfn. 55) na jego temat: „Według opinii studentów, prof. Vetulani stara się swym wykładom nadać ujęcie marksistowskie – są to jednakże jeszcze próby niezupełnie zadowalające”. Pismo tej treści na potrzeby Polskiej Akademii Nauk podpisali w dniu 26 marca 1955 r. kierownik Oddziału Kadr UJ Zdzisław Łopatka i rektor UJ prof. dr Teodor Marchlewski.

³¹ Arch. UJ, sygn. WP III 29.

w kraju i za granicą. [...] Wśród uczonych tych znajduje się również – aby pozostać w kręgu osób znanych – znakomity historyk prawa i kanonista prof. Tadeusz Silnicki”. Tak pisał doc. dr M. Cieślak na łamach „Dziennika Polskiego”, broniąc pozycji ówczesnych krakowskich kanonistów i znawców prawa wyznaniowego³².

W pierwszym dziesięcioleciu po wojnie prof. T. Silnicki oddał się intensywnym badaniom naukowym. Spod jego pióra wyszło szereg cennych prac. Bardzo aktualne stały się badania nad początkami państwa polskiego i polskiego Kościoła (*Rola dziejowa św. Wojciecha* w 1947 r., „Przegląd Zachodni”, 3(1947), nr 4, s. 292-307). Tematyce „milenijnej” poświęcił studium omawiające czasy chrztu Polski na tle ówczesnych wydarzeń politycznych, kulturalnych i działalności osób współczesnych. W związku z tą problematyką naukową uwaga prof. T. Silnickiego skoncentrowała się na arcybiskupie Jakubie Świnie (*Arcybiskup Jakub Świnka i jego epoka*, Warszawa 1956, ss. 311 – wspólnie z Kazimierzem Gołębem) i prymasie Mikołaju Trąbie³³, pierwszym kodyfikatorze polskiego ustawodawstwa synodalnego z 1420 r. (kodyfikacja wieluńsko-kaliska)³⁴. Do tej grupy badawczej należy też praca *Początki chrześcijaństwa i organizacji kościelnej na Pomorzu*³⁵, pierwsze tego typu studium w polskiej literaturze historycznoprawnej. Także pionierska praca *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV* (Warszawa 1953, ss. 408) została przychylnie przyjęta w świecie nauki. Podobną ocenę zyskała publikacja *Kościół a zasada swobodnej dyspozycji własności ziemskiej w Polsce wieków średnich* („Życie i Myśl”, 1(1950), z. 3/4, s. 327-342). Biografia prac krakowskiego kanonisty prof. Władysława Abrahama stanowi ukoronowanie kilku artykułów, jakie swemu mistrzowi poświęcił³⁶. Również problematyka wyznaniowa była przedmiotem zainteresowania tego uczonego, choć w nieco mniejszym zakresie.

³² M. Cieślak, *Naprawić krzywdę wyrządzoną nauce*, „Dziennik Polski”, 12(1956), nr 267, s. 4.

³³ T. Silnicki, *Grunwald a Mikołaj Trąba*, „Dziś i Jutro”, 10(1954), nr 29(451), s. 4; T. Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, Warszawa 1954, ss. 203.

³⁴ J. Sawicki, *Śp. Prof. dr Tadeusz Silnicki (5 X 1889-18 XII 1968)*, „Prawo Kanoniczne”, 13(1970), nr 3-4, s. 280-282.

³⁵ T. Silnicki, „Życie i Myśl”, 2(1951), z. 3/4, s. 298-323, z. 5/6, s. 580-624.

Problematyką wolności sumienia i wyznania w Polsce w przeszłości dalszej i bliższej zajął się także Władysław Sobociński³⁷. Nie bez znaczenia była i w tym przypadku naukowa opieka A. Vetulaniego. Wspólnie z Z. Kaczmarczykiem napisał *Zagadnienie suwerenności państwowej i wolności sumienia w Polsce XV-XVI w.*³⁸ Jego dorobek naukowy został „dostrzeżony” przez ówczesnych decydentów państwowych i partyjnych i w dniu 30 listopada 1954 r. otrzymał nagrodę Ministra Szkolnictwa Wyższego za pracę *Walka o wolność sumienia w Polsce*. Będąc pracownikiem Oddziału PAN w Krakowie do 1958 r., poszerzył swoje pole badawcze nad tolerancją religijną w Polsce XVI w.³⁹

Niestety, żadnej poważnej nagrody za swój wkład do nauki polskiej i światowej od władz PRL-u nie otrzymał prof. Adam Vetulani, mimo że jego dorobek naukowy liczy 338 prac ogłoszonych drukiem, z czego przeszło 100 dotyczy szeroko pojętej kanonistyki i historii prawa wyznaniowego⁴⁰. Ponad 40 z nich zostało napisanych w językach obcych, głównie francuskim i niemieckim. Główną dziedziną

³⁶ T. Silnicki, *Władysław Abraham (1860-1941)*, „Życie i Myśl”, 1(1950), z. 1/2, s. 89-135, z. 3/4, s. 280-315.

³⁷ Zob. G. Bałtruszałtys, *Bibliografia prac naukowych prof. dr. Władysława Sobocińskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 38(1986), z. 1, s. 1-26.

³⁸ Praca została opublikowana w: *Zagadnienia prawne Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały Sesji Naukowej PAN, dnia 4-9 lipca 1953 r.* (red. K. Opalek, t. 2, Warszawa 1954, s. 351-401) i tamże *Uwagi dotyczące referatu zgłoszonego drogą korespondencyjną*, s. 417-418.

³⁹ W kolejnych latach opublikował: *Memoriał Jana Ostroroga a początki reformacji w Polsce* („Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 3(1958), s. 9-52), *Memoriał Jana Ostroroga a początki reformacji w Polsce, cz. II* („Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 4(1959), s. 35-80), *Z badań nad tolerancją i wolnością sumienia w Polsce (w związku z książką Z. Ogónowskiego)* („Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 4(1959), s. 175-185), H. Izdebski (*Władysław Sobociński – życie i dzieło*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 38(1986), z. 1, s. 4) podaje, że W. Sobociński napisał monografię o wolności sumienia i wyznania w Polsce XVI w., ale jej nie opublikował.

⁴⁰ W. M. Bartel, *Adam Vetulani (W pięćdziesięciolecie pracy naukowej)*, „Analecta Cracoviensia”, 7(1975), s. 159n.; *Bibliografia prac Adama Vetulaniego za lata 1923-1973*, zestawił J. Malec, „Analecta Cracoviensia”, 7(1975), s. 203-221; W. Uruszczaś, *Bibliografia prac profesora Adama Vetulaniego († 1976). Uzupełnienia z lat 1974-1990*, „Analecta Cracoviensia”, 28(1996), s. 637-641.

badani prof. Adama Vetulaniego w zakresie powszechnego prawa kanonicznego były studia źródłoznawcze nad pierwotnym kształtem Dekretu Gracjana oraz zbiorem dekretów papieskich. Do jego osiągnięć należy ustalenie pierwotnego kształtu tego dzieła. Uznanie międzynarodowe zyskały mu badania nad elementami prawa rzymskiego w Dekrecie Gracjana oraz odważne hipotezy w sprawie daty jego powstania, przesuując je z 1151 na 1120 r. Potwierdzenia swej hipotezy bronił i uzasadniał w pracach nad innymi XII-wiecznymi „skrótami” Dekretu: *Abbreviatio Parisiensis* oraz *Abbreviatio Omniboni*⁴¹.

Prace te przyniosły mu wyróżnienie w postaci doktoratów honorowych uniwersytetów w Strasburgu (1959), Nancy (1961) i w Péc (1972) oraz członkostwo licznych towarzystw naukowych z prestiżową Bolońską Akademią Nauk na czele (1961). Również Stolica Apostolska doceniła wkład polskiego uczonego w badania nad prawem kanonicznym i nadała mu Komandorię Piani Ordinis (1974). Badania prof. A. Vetulaniego obejmowały zarówno prawo kanoniczne powszechne, jak i partykularne polskie oraz instytucje kościelne, w tym osobowe prawo małżeńskie⁴².

Według tego uczonego prawo polskie i polska kultura prawna od chwili chrztu w 966 r. pozostawała pod wpływem prawa kanonicznego i kościelnej kultury prawnej. Dzięki badaniom nad średniowiecznymi rękopisami prawniczymi, głównie kanonistycznymi (przechowywanymi w bibliotekach polskich), prof. A. Vetulani wykazywał nierozzerwalne związki kulturowe Polski z chrześcijańską Europą Zachodnią⁴³, co starała się wyrugować lub zminimalizować ówczesna propaganda socjalistycznego państwa.

⁴¹ *Dzieło dekretysty Omnibona w rękopisie Biblioteki Miejskiej w Cambrai* opublikowane zostało w „*Analecta Cracoviensia*” (4(1972), s. 239-266).

⁴² *Władze niemieckie wobec zawierania małżeństw robotników polskich wywiezionych na prace do Trzeciej Rzeszy* (wraz z A. Cichoniem), „*Czasopismo Prawno-Historyczne*”, 12(1960), z. 1, s. 235-256; *La forme de la célébration du mariage en Pologne. Mélanges en l'honneur de S.E. le Cardinal André Jullien, Ancien Doyen du Tribunal de la Rote*, „*Revue de droit canonique*”, 10/11(1961), s. 273-294.

⁴³ Zob. *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury prawniczej*, „*Zeszyty Naukowe KUL*”, 9(1966), nr 1-2(33-34), s. 29-51; *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury prawniczej*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 1, Lublin 1969, s. 391-421; *Wkład diecezji krakow-*

Obchody millennium chrztu Polski były zatem dogodnym czasem do przedstawienia wkładu Kościoła w rozwój kultury narodu polskiego. Również okres okupacji hitlerowskiej był tematem rozważań naukowych Vetulaniego. Szczególną uwagę zwrócił na działalność metropolity krakowskiego, gorliwego obrońcy polskości, kardynała Adama Stefana Sapiehy⁴⁴. Trwałość osiągnięć Adama Vetulaniego i niesłabnące zainteresowanie jego pracami naukowymi znalazły potwierdzenie w postaci wydanych w latach 1990 i 1991 przez brytyjskie wydawnictwo „Variorum” dwóch zbiorów prac z historii prawa kanonicznego i instytucji kościelnych⁴⁵.

Kontynuatorem prac nad kanonistyką w krakowskiej uczelni był prof. W. M. Bartel⁴⁶. U szczytu swojej kariery naukowej – zapewne pod wpływem prof. A. Vetulaniego – rozpoczął badania nad historią prawa kościelnego⁴⁷. Zainteresował się głównie dziejami Wydziału Teologicznego UJ, a zwłaszcza historią krakowskiej kanonistyki⁴⁸.

skiej w rozwój kultury narodu polskiego. *Sesje naukowe Tysiąclecia, Wawel–Kraków, 7 maja 1966*, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensis”, 1966, nr 5-6, s. 104-110.

⁴⁴ *Księżę Metropolita Krakowski*, „Tygodnik Warszawski”, 1946, nr 7(14); *Metropolita Sapieha a Kuria Rzymska (1939-1943)*, „Tygodnik Powszechny”, 1971, nr 40(1187); *U źródeł prawnej legendy. O rzekomym spaleniu przez Metropolitę Sapiechę Encykliki Piusa XII*, „Tygodnik Powszechny”, 1973, nr 16(1265).

⁴⁵ A. Vetulani, *Sur Gratien et les Décrétales*, ed. par W. Uruszczak, préf. A. Gouron, Variorum, Aldershot (Hampshire) 1990, ss. IX+323; A. Vetulani, *Institutiones de l'Eglise et canonistes au Moyen Age. De Strasbourg à Cracovie*, éd. par W. Uruszczak, préf. W. Uruszczak, Variorum, Aldershot (Hampshire) 1991, ss. 328.

⁴⁶ S. Grodziski, *Wojciech Bartel 1923-1992*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 44(1992), z. 1-2, s. 221-223.

⁴⁷ Działalności naukowej W. M. Bartla poświęcona została księga pamiątkowa, zob. przyp. 49. Por. W. Uruszczak, Z. Zarzycki, *Wojciech Maria Bartel (1923-1992)*, w: *Złota Księga Uniwersytetu Jagiellońskiego. Suplement*, red. W. Walecki, Kraków 2004, s. 13-18.

⁴⁸ *Z dziejów kanonistyki na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w XVIII w.*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 19(1966), nr 2, s. 114-131; *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego na przełomie dwóch wieków (od połowy XIX w. do końca I wojny światowej)*, „Analecta Cracoviensia”, 1(1969), *Przyczynek do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego jako ośrodka naukowego Metropolii Krakowskiej za czasów II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, „Analecta Cracoviensia”, 3(1971), s. 423-437.

Do tego samego nurtu badawczego należy zaliczyć artykuł *Naukowy mecenat Adama Stefana Sapiehy* opublikowany w *Księżce sapieżyńskiej* (red. J. Wolny, t. 1, Kraków 1982, s. 205-241)⁴⁹. W sumie w swoim naukowym dorobku prof. Bartel posiada ponad 150 prac drukowanych, z czego ponad 20 dotyczy historii Kościoła w Polsce i w Europie oraz wolności religijnej. Wśród nich znalazły się m.in. *Dekret Gracjana w świetle najnowszych badań*⁵⁰, *Z dawniejszej i bliższej przeszłości konkordatów*⁵¹, *Biskup Pelczar jako prawnik*⁵², *Problemi di storia della fonti di diritto canonico in Polonia nel secoli X-XIII*⁵³.

Prof. Bartel interesował się również szeroko pojętym stosunkiem państwa polskiego do Kościoła, czego efektem było studium *The State and Christian Religions in Poland from the 16th to the 20th centuries*⁵⁴. Już po śmierci profesora Gerard Noodt Instituut w Nijmegen opublikował jego rozprawę *Kirche und Staat in Polen in den Jahren 1944-1989* (Nijmegen 1993, ss. 31), która wnosi nowe wątki do stanu badań nad najnowszą historią Kościoła polskiego. Prof. Bartel jest także autorem kilkunastu biogramów polskich kanoników do wydawnictw bibliograficznych i encyklopedycznych, krajowych i zagranicznych⁵⁵.

⁴⁹ Zob. też: *Bibliografia: J. Bieniarzówna, Wojciech Maria Bartel, 1923-1992*, w: *Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historyczno-prawne poświęcone pamięci Wojciecha Marii Bartla*, red. J. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1995, s. 7-13.

⁵⁰ „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze”, 1968, z. 37, s. 103-108.

⁵¹ „Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych. Oddział PAN w Krakowie”, 14(1970), s. 532-533.

⁵² *Materiały z sesji naukowej poświęconej życiu i działalności Sługi Bożego J.S. Pelczara. 21 III 1974*, Rzym 1975, s. 32-45, 58-60.

⁵³ *Atti della nona Settimana Internazionale di studio Mendola. 28 Augusto – 2 settembre 1983. Miscellanea del Centro di Studi Medioevali*, Milano 1986, s. 311-327.

⁵⁴ Opublikowane w: *The Common Christian Roots of the European Nations. An International Colloquium at the Vatican*, Florence 1983, s. 827-842.

⁵⁵ M.in. profesorów: Mateusza Józefa Kolendowicza i Wawrzyńca Alfonsa Karyńskiego, biskupów Michała Ignacego Kunickiego, Jana Klemensa Gołaszewskiego i Aleksandra Kazimierza Horaina, ks. prof. Kazimierza Jarmundowicza, kanoników – krakowskiego Adama Tomasza Paszkowicza, a także Augustyna Karola Boromeusza Lipieńskiego i Ignacego Józefa Peńko, archidiacona Józefa Olechowskiego h. Ratuld; ks. Teodora Ostrowskiego, kapelanów – Piotra Tomasza Borgiasza Pękalskiego i Antoniego Rozwadowskiego.

Problemy badawcze określone przez poprzedników z powodzeniem realizuje prof. Wacław Uruszczak, systematycznie rozszerzając wachlarz zainteresowań naukowych m.in. na współczesne prawo wyznaniowe⁵⁶. Dyskusje nad polskim konkordatem w latach 90. nie pozostały bez wpływu na jego zainteresowania naukowe. Tej problematyce prof. Uruszczak poświęcił m.in. *Konkordat nadziei. Refleksje o znaczeniu Konkordatu z 1993 r. dla Państwa Polskiego*⁵⁷, a także *Konkordat z 1993 r.*⁵⁸ Jego zdaniem konkordat jest owocem i przejawem normalizacji stosunków państwo–Kościół oraz poważnym wskaźnikiem demokratyzacji życia publicznego w kraju.

Prof. Uruszczak zajmuje się także średniowiecznym prawem kanonicznym, czego rezultatem są prace: *L'œuvre d'Omnebene dans le ms 602 de la Bibliothèque Municipale de Cambrai (Dzieło w rękopisie 602 w Bibliotece Miejskiej w Cambrai)*⁵⁹ i *Collectio authenticarum dans le manuscrit 89 de la Bibliothèque du Chapitre de Cracovie (Zbiór autentyków w rękopisie 89 w Bibliotece Kapitułnej w Krakowie)*⁶⁰. Kolejne dwie rozprawy tego uczonego, tj. *Les juges délégués du pape et la procédure romano-canonique à Reims dans la seconde moitié du XIIe siècle (Papiescy sędziowie delegowani a procedura rzymsko-kanoniczna w Reims w drugiej połowie XII w.)*⁶¹ oraz *Une polémique juridique entre deux savants français au XIIe siècle. Contribution aux recherches sur le concept du mariage-contrat (Polemika dwóch uczonych francuskich z XII w. Przyczynek do badań nad pojęciem kontraktu małżeńskiego)*⁶², zostały przyjęte z uznaniem w zachodnioeuropejskiej kanonistyce. Rów-

⁵⁶ *Prawo wyznaniowe*, wprowadzenie i oprac. W. Uruszczak, Kraków: Wydawnictwo Centrum Prawne 1997; *Prawo wyznaniowe. Zbiór przepisów*, Zakamycze 2003, ss. 623 (wspólnie z Z. Zarzyckim).

⁵⁷ Praca opublikowana w: *Rola i znaczenie Konkordatu z 1993 r.*, red. J. Dyduch, Kraków: Oficyna Wydawnicza PAT 1994, s. 53-67.

⁵⁸ „Ateneum Kapłańskie”, 1996, nr 524, s. 73-81.

⁵⁹ Praca opublikowana w: *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law, Toronto 21-25 August 1972 (Monumenta Iuris Canonici – series C: Subsidia)*, Toronto 1976, s. 11-26 (wspólnie z Adamem Vetulanim).

⁶⁰ Praca opublikowana w: „*Révue de droit canonique*”, 30(1980), s. 364-381 (wspólnie z Adamem Vetulanim).

⁶¹ Praca opublikowana w: „*Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*”, 53(1985), s. 25-41.

niez dzieje ustawodawstwa kościelnego w średniowiecznej Polsce znalazły swoje miejsce na warsztacie badawczym prof. Uruszcza-ka⁶³. W łączności z tematyką kościelną pozostaje też publikacja *Proces czarownicy w Nowym Sączu w 1670 r. Z badań nad miejskim procesem karnym czasów nowożytnych*⁶⁴.

Z kolei owocem badań mgra P. Kuglarza nad problematyką konkordatową w Niemczech i we współczesnej Polsce są artykuły *Konkordat Stolicy Apostolskiej z III Rzeszą na tle stosunków między państwem i Kościołem w Niemczech od początku XIX w. do połowy XX w.*⁶⁵, *Kirche in Sozialismus und Demokratie*⁶⁶ oraz *Małżeństwo konkordatowe. Analiza prawnoporównawcza zawarcia małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim. Rozważania na tle konkordatu z 28 lipca 1993 r.*⁶⁷

W latach 90. w ramach Katedry Historii Prawa Kościelnego nadal prowadzone były badania naukowe nad prawem kościelnym w dawnej Polsce z uwzględnieniem dziejów Kościoła w Europie. Osobną dziedziną badawczą w katedrze stała się tematyka wyznaniowa, w tym także sytuacja prawna Kościoła w systemach totalitarnych na przykładzie III Rzeszy oraz Europy Wschodniej w latach 1948-1956. Z czasem (1994) pogłębione badania objęły historię źródeł średniowiecznego prawa kościelnego, małżeńskie prawo wyznanio-

⁶² Praca opublikowana w: *Récueil de mémoires et des travaux publié par la Société Histoire du Droit et des Institutions des Anciens Pays de Droit Ecrit*, vol. XIII, 1985, s. 31-56.

⁶³ *Ustawodawstwo synodalne Kościoła katolickiego w Polsce w XIII i XIV w.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 51(1999), z. 1-2, s. 97-148.

⁶⁴ Praca opublikowana w: *Historia prawa – Historia kultury. Liber Memorialis Vitoldo Maisel dedicatus*, red. E. Borkowska-Bagieńska, H. Olszewski, Poznań 1994 (Prace Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, t. 1), s. 193-203.

⁶⁵ „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze”, 1992, nr 3, z. 141, s. 7-36.

⁶⁶ *Die Entwicklung der Beziehungen zwischen Staat und Kirche in Polen nach den Zweiten Weltkrieg*, hrsg. T. Goppel: *Aus der Vielfalt des Vergänglichen. Festschrift für Wilhelm Blum*, Regensburg 1993, s. 107-113.

⁶⁷ Kraków: Staromiejska Oficyna Wydawnicza 1994, ss. 85 (wspólnie z Fryderykiem Zollem).

we, prawne modele stosunków państwo–Kościół oraz konkordat polski z 28 lipca 1993 r.⁶⁸ W 1996 r. realizowano kolejne tematy badawcze: źródła prawa kanonicznego powszechnego i partykularnego, historię nauki prawa kanonicznego (średniowieczna dekretyka i dekretalistyka), małżeńskie prawo kanoniczne i wpływ kanonistyki na rozwój polskiej kultury prawnej. W 1997 r. zadania badawcze rozszerzono na proces rzymskokatolicki w średniowieczu, a w 2000 r. na pozycję prawną nierzymskokatolickich Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce oraz status prawny organizacji katolickich. Wydaje się, że tematyka wyznaniowa zaczyna wyraźnie dominować wśród podejmowanych w katedrze badań w początkach XXI w. Problematyką kościelną i wyznaniową w Uniwersytecie Jagiellońskim zajmowali się też – i zajmują się nadal – inni krakowscy historycy prawa⁶⁹ (lub prawnicy), ale raczej „przy okazji” innych badań.

3. NAUCZANIE PRAWA KOŚCIELNEGO I WYZNANIOWEGO

Po zakończeniu II wojny światowej istniały śmiało plany rozbudowy Katedry Prawa Kościelnego, o czym świadczy liczba i różnorodność prowadzonych wykładów. Program studiów prawniczych z 1920 r. dla studentów II roku przewidywał do obowiązkowego zaliczenia 30 godzin wykładów z prawa kościelnego i 20 godzin z prawa małżeńskiego w każdym z trzech trymestrów. Program ten realizowano w UJ z powodzeniem do 1946 r. W roku akademickim 1945/1946 na I roku studiów prawniczych (w trymestrach 1-3) oprócz wykładów z prawa kościelnego obowiązywało 20 godzin ćwiczeń seminaryjnych. Z tego przedmiotu zajęcia prowadził doc. Jakub Sawicki⁷⁰.

⁶⁸ Akta Katedry, sygn. Ds. I/5/94.

⁶⁹ Na uwagę zasługują badania prof. S. Grodzkiego m.in. nad ustrojem XIX w. Galicji, który przy tej okazji nie pominął panujących tam stosunków religijnych (np. *Gubernium lwowskie a kuria krakowska po pierwszym rozbiórze Polski*, „*Analecta Cracoviensia*”, 7(1975), s. 323-334). Zob. także: S. Płaza, *Typy źródeł kościelnych ważne w badaniach nad dziejami wsi w Polsce do połowy XIX w.*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, 30(1975), s. 279-296.

⁷⁰ Arch. UJ, sygn. WP III 9, Materiały i spis wykładów, lata 1945/46.

W roku akademickim 1946/1947 wprowadzono nową organizację studiów prawniczych. Przedmioty z grupy kościelnej i wyznaniowej zostały podzielone na obowiązkowe i fakultatywne. Wśród obligatoryjnych zajęć w pierwszym trymestrze (w normalnym toku nauki) dla studentów II roku prawa znalazły się następujące przedmioty: zarys organizacji Kościoła katolickiego i innych związków religijnych (30 godzin) oraz źródła prawa kościelnego (10 godzin)⁷¹. W drugim trymestrze wykładano stosunek państwa i Kościoła w rozwoju historycznym (30 godzin) oraz zarys kanonicznego prawa małżeńskiego (10 godzin), natomiast w trzecim trymestrze – polityka konkordatowa Stolicy Apostolskiej (30 godzin) oraz z badań nad wpływem prawa kanonicznego na dawne prawo polskie (10 godzin). Wykłady te prowadził prof. A. Vetulani. We wszystkich trzech trymestrach prowadzone były ćwiczenia z prawa kościelnego (20 godzin) i seminarium z prawa kościelnego⁷².

Od roku akademickiego 1946/1947 wśród przedmiotów fakultatywnych dla studentów prawa znalazły się m.in.: zarys organizacji Kościoła katolickiego i innych związków religijnych, źródła prawa kościelnego, stosunek państwa i Kościoła w rozwoju historycznym, zarys kanonicznego prawa małżeńskiego, polityka konkordatowa Stolicy Apostolskiej i z badań nad wpływem prawa kanonicznego na dawne prawo polskie. Był to w zasadzie ostatni rok akademicki z tak bogatym wachlarzem przedmiotów kanonistycznych i wyznaniowych.

Budowanie podstaw socjalizmu w Polsce i ugruntowywanie nowego modelu rządzenia przełożyło się dość szybko na program studiów prawniczych. W roku akademickim 1947/1948 dla studentów II roku prawa w ramach przedmiotów alternatywnie obowiązkowych (do zaliczenia w ciągu I i II roku studiów) wykładane było tylko prawo kościelne (30 godzin) w każdym trymestrze. Prof. Vetulani wykładał ponadto – jako przedmioty fakultatywne – partykularne prawo Kościoła w Polsce (10 godzin) i rozwój polskiego ustawodawstwa synodalnego (20 godzin). Prowadzono też ćwiczenia seminaryjne

⁷¹ Arch. UJ, sygn. WP III 9, Materiały do spisu wykładów, lata 1946/47.

⁷² Arch. UJ, sygn. WP III 10, Sprawozdania z działalności Wydziału Prawa i Administracji, lata 1945, 1945/46-1950/51.

ne z prawa kościelnego dla studentów roczników zaawansowanych (w każdym z trzech trymestrów po 20 godzin)⁷³.

W latach 1947-1948 prowadzono także dla słuchaczy rocznego Studium Historyczno-Prawnego wykłady z historii prawa kanonicznego w wymiarze 60 godzin⁷⁴. Słuchacze sekcji teoretyczno-badawczej obowiązani byli ponadto uczęszczać na ćwiczenia z prawa kościelnego (lub fakultatywnie z prawa sądowego) w wymiarze 60 godzin. Wykłady podjął prof. A. Vetulani.

Również prof. T. Silnicki po przybyciu do Krakowa (1948) podjął się wykładów dla studentów prawa. Wykładał państwowe prawo wyznaniowe jako przedmiot obowiązkowy, a także kilka przedmiotów fakultatywnych z tej grupy tematycznej. Wśród nich znalazły się trzy przedmioty, tj. historia prawa kościelnego (dla studentów II roku prawa) oraz organizacja Kościoła w Polsce w historycznym rozwoju na tle powszechnym i prawo małżeńskie kanoniczne na tle porównawczym (obydwa dla roczników wyższych lat studiów).

W roku akademickim 1948/1949 dla słuchaczy II roku studiów prawniczych uruchomiono wykłady z prawa kościelnego, po 30 godzin w każdym trymestrze. Ponadto w pierwszym trymestrze prowadzone były wykłady i ćwiczenia z wyznaniowego prawa państwowego (po 20 godzin) oraz wykłady ze źródeł prawa kościelnego powszechnego i w Polsce (30 godzin). W drugim trymestrze wykładano wyznaniowe prawo państwowe (20 godzin) i organizację Kościoła w Polsce w historycznym rozwoju na tle powszechnym (30 godzin) oraz prowadzono ćwiczenia z prawa wyznaniowego (20 godzin). W trzecim trymestrze wykładano wyznaniowe prawo państwowe

⁷³ Arch. UJ, sygn. WP III 10, Materiały do spisu wykładów, lata 1947/48.

⁷⁴ Arch. UJ, sygn. WP III 7, Organizacja Wydziału Prawa oraz Katedr, Zakładów i Instytutów, lata 1945-1951. „Szczególniej bowiem dotkliwy brak pracowników odpowiednio wykształconych w dziedzinie historii prawa daje się odczuć w okresie powojennym”. Tak pisał (k. 2) do Ministerstwa Oświaty 20 czerwca 1947 r. ówczesny dziekan Wydziału Prawa prof. A. Vetulani, uzasadniając potrzebę stworzenia Sekcji Studium Historyczno-Prawnego przy Instytucie Historyczno-Prawnym UJ. Studium przeznaczone było dla osób, które ukończyły wyższe studia na Wydziale Prawa lub Humanistycznym w zakresie historii i geografii, a pragnęły się poświęcić pracy pedagogicznej, archiwalnej lub badawczej z historii prawa.

(20 godzin) oraz prowadzono ćwiczenia z prawa wyznaniowego (20 godzin) i prawa małżeńskiego kanonicznego na tle porównawczym (30 godzin)⁷⁵.

W roku akademickim 1949/1950 wykłady z historii prawa kościelnego prowadzone były we wszystkich trzech trymestrach⁷⁶, przy czym w pierwszym trymestrze wykładano wstęp i źródła w wymiarze 30 godzin, w drugim – organizację administracji kościelnej (30 godzin), w trzecim – prawo karne, procesowe i majątkowe (razem 30 godzin). Ponadto w trzech trymestrach (po 20 godzin) prowadzono ćwiczenia seminaryjne z historii prawa kościelnego.

Od 1950 r. zaznacza się dominacja wykładów i ćwiczeń z przedmiotów prawa wyznaniowego nad kościelnym. Program studiów prawniczych i uprawiana dydaktyka wyraźnie zostały wciągnięte w ugruntowywanie nowego modelu ustroju społeczno-politycznego w Polsce. Państwo w ten sposób zachowywało nadal pozory państwa tolerancyjnego światopoglądowo, rugując tym samym z sal wykładowych przedmioty przybliżające obiektywną rolę Kościoła katolickiego, jego historię, system prawa i wkład w rozwój dziejów polskich.

Również wykłady i ćwiczenia seminaryjne z prawa wyznaniowego, mimo że był to przedmiot fakultatywny, cieszyły się dużym powodzeniem. Przedmiot ten – podobnie jak prawo rzymskie – wykładany był tylko dla studentów III roku prawa. W roku akademickim 1950/1951 (w I i II semestrze) uczestniczyło w nim około 40 słuchaczy, w roku 1951/1952 (łącznie w 2 semestrach), w 7 grupach – około 140 studentów, w roku 1952/1953 w I semestrze przewidywano wykłady dla 8 grup (razem 160 osób). W roku akademickim 1950/1951 w ćwiczeniach seminaryjnych z prawa wyznaniowego (w I i II semestrze) uczestniczyło po 40 studentów (na 502 osób ogółem studiujących)⁷⁷. W roku akademickim 1951/1952 przewidywano wykład z tego przedmiotu dla 40 osób (na 435 studentów), plan zaś na rok

⁷⁵ Arch. UJ, sygn. WP III 10, Materiały do spisu wykładów, lata 1948/49.

⁷⁶ Arch. UJ, sygn. WP III 10, Materiały do spisu wykładów, lata 1949/50.

⁷⁷ Arch. UJ, sygn. WP III 10, Sprawozdania z działalności Wydziału Prawa i Administracji, lata 1945, 1945/46-1950/51.

1952/1953 zakładał w I semestrze 40 słuchaczy na ogólną liczbę 655 studentów prawa⁷⁸.

Zgodnie z regulaminem Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 sierpnia 1952 r. studia prawnicze od 1 września miały być jednolite, 4-letnie⁷⁹. W uzasadnieniu regulaminu czytamy, że „Student prawa ma być, po ukończeniu studiów i wejściu w życie zawodowe, jednym z najważniejszych ogniw w realizowaniu zadań socjalistycznej praworządności. To też wymaga się od niego szczególnie aktywnego stosunku do ludowego państwa, wszechstronnej znajomości klasowej istoty tego państwa, co daje mu przede wszystkim nauka podstaw marksizmu i leninizmu, materializmu dialektycznego i historycznego oraz ekonomii politycznej. Wymaga się od niego dokładnej znajomości zarówno historii państwa i prawa, jak i zagadnień współczesnych, gdyż te wiadomości są konieczne dla zrozumienia zarówno procesu historycznego, jak i roli oraz funkcji państwa i prawa ludowego”⁸⁰.

Wśród obligatoryjnych 26 egzaminów i 6 zaliczeń wymaganych do ukończenia studiów prawniczych nie było już, niestety, prawa kościelnego ani wyznaniowego, mimo że nadal na I i częściowo II roku nauki studenci zapoznawali się z historią państwa i prawa. W zasadzie po likwidacji Katedry Prawa Kościelnego UJ w 1952 r. zaniechano wykładów, ćwiczeń i seminariów z szeroko rozumianej kanoistyki. W tym samym roku po reorganizacji studiów prawniczych usunięto z kanonu przedmiotów wykłady niepasujące do założeń ideologii marksistowskiej, w tym m.in. prawo kościelne i wyznaniowe. Nic w tej mierze nie zmieniło się również po wydarzeniach październikowych 1956 r.⁸¹ Zagadnienia prawa kościelnego i wyznaniowego oraz jego historia poruszane były przy okazji zajęć z historii państwa i prawa, a także przedmiotów politycznych, choć w tym przypadku w nieco już innym ujęciu i zakresie.

⁷⁸ Arch. UJ, sygn. WP IV 13, Plan Rozwoju Wydziału Prawa i Administracja, lata 1951-1954.

⁷⁹ Arch. UJ, sygn. WP IV 38. Zob. Regulamin „Plan studiów na rok akademicki 1952/53”.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ Tamże.

Na powrót kanonistyka i prawo wyznaniowe w murach krakowskiej Alma Matris zagościły dopiero po prawie 30-letniej przerwie. Z inicjatywy studentów Rada Wydziału Prawa i Administracji UJ już w roku akademickim 1981/1982 wprowadziła do programu nauczania wykład z prawa kościelnego, który podjął prof. Bartel. Wykład cieszył się dużym powodzeniem zarówno wśród studentów UJ, jak i Papieskiej Akademii Teologicznej. Uruchomiono także seminarium magisterskie i doktorskie z prawa kościelnego. Prof. dr W. M. Bartel był promotorem i opiekunem naukowym kilkunastu prac magisterskich i licencjackich oraz dwóch prac doktorskich: *Przeszkody zrywające małżeństwo w polskim przedtrydenckim prawie kanonicznym na tle ówczesnego prawa Kościoła powszechnego* Barbary Wiktor (1979) i *Rozwód w orzecznictwie sądów Wolnego Miasta Krakowa w latach 1816-1833 na tle przepisów prawa małżeńskiego osobowego* ks. Bronisława Fidelusa (1982).

Dostrzegalny rozwój dydaktyki z zakresu historii prawa kościelnego i wyznaniowego nastąpił pod koniec lat 80. Prof. Bartel prowadził wykłady fakultatywne (monograficzne i konwersatoria) z takich przedmiotów, jak: stosunek Kościoła do państwa po soborze trydenckim (1988/1989), Kodeks Prawa Kanonicznego i jego dzieje w latach 1917-1960, a także z historii prawa kanonicznego (1989/1990). W następnym roku akademickim prowadził zajęcia z historii prawa kościelnego, stosunku Kościoła do państwa w Europie w XIX stuleciu i problemów prawa małżeńskiego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. Z kolei w 1991/1992 r. podjął wykłady i konwersatoria z historii źródeł prawa kanonicznego od czasów najdawniejszych do Soboru Watykańskiego II i Kodeksu Prawa Kanonicznego z roku 1917 i jego genezy.

Prof. Bartel planował także wykłady monograficzne i konwersatoria na rok 1992/1993 m.in. z historii źródeł prawa kanonicznego do schyłku XV w. i położenia prawnego Kościoła katolickiego w III Rzeszy. Przedwczesna śmierć uniemożliwiła mu te plany.

Dydaktyka w ramach katedry – z szeroko pojętej historii Kościoła – jest kontynuowana przez prof. W. Uruszczaka. Podjął on ciesząc się znaczną popularnością wykład specjalizacyjny dla studentów prawa z historii prawa kościelnego (30 godzin, grupa C-2). W ramach katedry prowadzi również seminarium magisterskie i doktoranckie.

Z kolei dr Zdzisław Zarzycki od roku akademickiego 2000/2001 prowadzi fakultatywny wykład z prawa kościelnego i wyznaniowego na 2-letnich studiach uzupełniających magisterskich na kierunku prawo administracyjne w wymiarze 30 godzin.

W roku akademickim 2003/2004 uruchomiono wykłady (5) z prawa kościelnego i wyznaniowego zarówno dla studentów prawa, jak i administracji⁸². Problematyka wykładu cieszy się znacznym zainteresowaniem studentów, o czym świadczy frekwencja na zajęciach i liczba (około 430) przystępujących do egzaminu⁸³.

4. WSPÓŁPRACA NAUKOWA

W latach 1949-1958 katedry historycznoprawne w Uniwersytecie Jagiellońskim tworzyły wspólnie Zespół Katedr, a ich siedziba znajdowała się w budynku przy ul. Straszewskiego 27. Wśród nich do 1952 r. dość owocnie działała Katedra Historii Prawa Kościelnego UJ⁸⁴. Ze sprawozdania z działalności katedry autorstwa prof. Tadeusza Silnickiego (1 listopada 1948 r.) wynika, że jednostka ta współpracowała z Komisją Prawniczą i Komisją Historyczną PAU, Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk, Instytutem Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego i Polskim Towarzystwem Historycznym⁸⁵.

⁸² Jest to przedmiot fakultatywny z grupy „C-2”. Na studiach stacjonarnych, prawnych i administracyjnych w wymiarze po 30 godzin, a na studiach zaocznych – odpowiednio 21 godzin na prawie i 18 na administracji.

⁸³ Na studiach prawnych (stacjonarnych i zaocznych) do egzaminu z tego przedmiotu przystąpiło łącznie około 160 studentów, a na studiach administracyjnych (stacjonarnych, zaocznych i uzupełniających magisterskich) około 270 studentów.

⁸⁴ W dniu 8 listopada 1949 r. Senat UJ uchwalił projekt statutu Instytutu Historyczno-Prawnego oraz Zespołu Katedr. Zgodnie z § 2 okólnika Zespół dzielił się na sekcje: a) historyczno-prawną z katedrami i zakładami historii ustroju Polski i prawa polskiego, powszechnej historii ustrojów państwowych i prawa, prawa rzymskiego oraz prawa kościelnego; b) teorii i nauki o państwie z katedrami teorii i filozofii prawa, nauki o państwie i prawie państwowym tudzież z zakładem historii gospodarczej. Zgodnie z § 3 lit. a) okólnika zadaniem Zakładów było opracowanie projektu planu badań w zakresie historii prawa, historii filozofii prawa, historii gospodarczej i społecznej tudzież historii nauk o państwie i prawie.

Zimą 1955 r. prof. A. Vetulani otrzymał propozycję objęcia wykładów z prawa kościelnego w Caracas (Wenezuela) na tamtejszym uniwersytecie, jednakże plany te nie zostały zrealizowane⁸⁶.

Prof. Vetulani miał wizję prowadzenia zespołowych badań naukowych w gronie uczonych z różnych krajów nad nowym wydaniem Dekretu Gracjana⁸⁷. W tym celu ściśle współpracował z francuskim uczonym Gabrielem Le Brasem († 1969), a także ze Stefanem Kuttnerem, kierującym Instytutem Średniowiecznego Prawa Kanonicznego w Yale University (USA). Pierwszą swoją podróż zagraniczną odbył dopiero w 1964 r. do Leningradu i Moskwy. Pobyt prof. Vetulaniego w radzieckich ośrodkach akademickich zaowocował szeregiem artykułów o zawartości tamtejszych bibliotek odnośnie do źródeł rękopiśmiennych dotyczących kanonistyki⁸⁸. Niestety, nie mógł wziąć udziału w prestiżowym kongresie, jaki się odbył w uniwersytecie w Bolonii w 1952 r. z okazji jubileuszu 800-lecia powstania Concordia Canonum.

Od chwili reaktywowania Zakładu (później Katedry Historii Prawa Kościelnego) rozwijała się współpraca naukowa z ośrodkami naukowymi w kraju i zagranicą. Nasilenie współpracy – głównie z zagranicznymi ośrodkami uniwersyteckimi – nastąpiło w drugiej połowie lat 80. i w początkach lat 90. Prof. Bartel uczestniczył lub sam organizował wiele z nich. Dla przykładu należy wspomnieć o najważniejszych. W czasie pobytu w Bazylei (22 stycznia – 5 lutego 1983 r.) na tamtejszym uniwersytecie wygłosił wykład „Państwo a wyznania chrześcijańskie w dawnej Rzeczypospolitej (do r. 1795)” oraz „Stosunek do wyznań chrześcijańskich na ziemiach polskich w okresie rozbiorów oraz za czasów II Rzeczypospolitej

⁸⁵ Arch. UJ, sygn. WP III 11, Odpowiedzi na ankietę z dnia 29 stycznia 1949 r. o zdolności zakładów szkół akademickich do badawczej pracy naukowej.

⁸⁶ Arch. UJ, sygn. S II 619, Adam Vetulani – akta osobowe.

⁸⁷ Zob. W. M. Bartel, *Adam Vetulani*, s. 159.

⁸⁸ Por. A. Vetulani, *Manuscripts canoniques médiévaux de la Bibliothèque Publique de Leningrad*, „Studia Gratiana”, 20(1976) (Mélanges G. Fransen II), s. 379-396; A. Vetulani, *Les oeuvres d'Accurse dans les bibliothèques de Leningrad*, w: *Atti di Convegno internazionale di studi Accursiani*, Bologna 21-26 Ottobre 1963, vol. 3, Milano 1968, s. 1301-1310.

(do 1939 r.)”⁸⁹. W dniach od 28 sierpnia do 2 września 1983 r. przebywał w Rzymie na kongresie zorganizowanym przez Università del Sacro Cuore z Mediolanu, gdzie wygłosił referat „Polskie źródła prawa kanonicznego w średniowieczu”⁹⁰. W dniach od 21 stycznia do 1 lutego 1985 r. na Uniwersytecie w Uppsali (Szwecja) w dwóch referatach zaprezentował „Średniowieczne prawo kanoniczne” i „Stosunek Kościoła do państwa (do XIII w.) w Europie Środkowej i Północnej”⁹¹. Problematykę kanonistyczną w dawnej Polsce przedstawiał też na kolejnych konferencjach: w dniach 19-25 maja 1985 r. na Uniwersytecie im. Karola w Pradze oraz w dniach 24-27 marca 1986 r. na Uniwersytecie w Pécs (Węgry)⁹².

Prof. Bartel był organizatorem w Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie sesji naukowej w 10. rocznicę śmierci prof. Adama Vetulaniego, gdzie w dniu 18 grudnia 1986 r. wygłosił wykład „Problematyka konkordatowa na warsztacie badawczym Adama Vetulaniego”⁹³. W 1987 r. prof. Bartel nawiązał współpracę naukową z czołowymi uniwersytetami greckimi⁹⁴. W 1988 r. nawiązane zostały kontakty z ośrodkiem badań z Leopold Wenger Institut für Rechtsgeschichte Uniwersytetu w Monachium (także z uniwersytetem w Regensburgu) oraz z prof. Paulem Nève z Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu w Nijmegen.

W dniach 16-24 marca 1988 r. prof. Bartel przebywał na holenderskich uniwersytetach w Nijmegen, Rotterdamie i Leiden, gdzie dał szereg wykładów poświęconych wybranym zagadnieniom ustroju Kościoła i prawa kanonicznego w Polsce od X do początku XIII w.⁹⁵ Owocem holenderskiej współpracy były gościnne rewizyty i wykłady w Krakowie, m.in. prof. dr. Petera Landau⁹⁶ z odczytem „Anklagemöglichkeit Untergeordneter vom Dictatus Papae zum Dekret Gra-

⁸⁹ Arch. PAN, sygn. 2/30, W. M. Bartel.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Tamże.

⁹² Tamże.

⁹³ Tamże.

⁹⁴ Arch. PAN, sygn. 2/27, W. M. Bartel.

⁹⁵ Arch. PAN, sygn. 2/30, W. M. Bartel.

⁹⁶ Arch. PAN, sygn. 2/29, W. M. Bartel.

tians” w 1985 r.⁹⁷, z referatem „Anklagemöglichkeit Untergeordneter vom Dictatus Papae zum Dekret Gratianus” w 1988 r. oraz dwoma odczytami w 1990 r. – „Die Ursprünge de Amtbegriffs in klaesischen Kanonischen Recht” i „Das Verbot der Wiederholung einer Kirchenweihe in der Geschichte des kanonischen Rechts. Ein Beitrag zur Entwicklung des Sakramentenrechts”.

W 1989 r. nawiązano współpracę z Katedrą Prawa Kanonicznego na Wydziale Teologicznym w Ruhr Universität Bochum (RFN). Przedmiotem współpracy miała być m.in. historia źródeł średniowiecznego prawa kanonicznego i wyznaniowego, ze szczególnym uwzględnieniem Niemiec, badania nad stosunkiem Kościoła do państw w Europie Środkowej do końca XVIII stulecia oraz o funkcji postanowień konkordatu zawartego w 1933 r. między Stolicą Apostolską a III Rzeszą w okresie do wybuchu II wojny światowej.

W październiku 1989 r. na wyspie Korfu odbyło się polsko-greckie kolokwium naukowe poświęcone problematyce stosunku Kościoła do państwa w Polsce – „Wczoraj, dziś i jutro w stosunku Kościoła rzymskokatolickiego do państwa”. W 1990 r. prof. Spyros Troianos z Uniwersytetu Ateńskiego gościł w Krakowie, gdzie wygłosił dwa referaty: „Wolność religijna w Grecji w świetle konstytucji 1975 roku” i „Stanowisko prawne biskupa rzymskiego w świetle wczesnych źródeł kanonicznych w Bizancjum”. W 1991 r. w Krakowie gościł też prof. Teodor Panagopoulos z Uniwersytetu w Pireusie⁹⁸.

W 1990 r. prof. Bartel brał udział w 28. Konferencji Historyków Prawa w Nijmegen (Holandia), gdzie wystąpił z referatem „Stosunki między Kościołem i państwem w Polsce w latach 1944-1989”. W dniach 26-28 kwietnia 1991 r. w UJ odbyła się sesja poświęcona pamięci kanonisty Józefa Sebastiana Pelczara, której organizatorem był prof. Bartel. W dniach od 10 do 14 lipca 1991 r. prof. Bartel brał udział w Konferencji Pax Christi International w Antwerpii i w Tenth British Legal History Conferenced w Oxfordzie; na tej ostatniej wystąpił z referatem „Trial by Jury in Poland c. 1800-1939”.

⁹⁷ Arch. PAN, sygn. 2/30, W. M. Bartel.

⁹⁸ Arch. PAN, sygn. 2/29, W. M. Bartel.

Po śmierci prof. W. Bartla nadal rozwija się współpraca z ośrodkami naukowymi w RFN oraz we Francji (od 1997 r. współpraca z Uniwersytetem w Montpellier III). Podtrzymywany jest również kontakt naukowy z prof. P. Nève z Gerard Noodt Institut Katolickiego Uniwersytetu w Nijmegen, współpraca z prof. Ludwigiem Falkensteinem z Instytutu Historii w Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule oraz Institut d'Histoire des Ancien Pays de Droit Ecrit (Université de Montpellier I). Kontynuowana jest także współpraca z Papieską Akademią Teologiczną w Krakowie i z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim. Koordynatorem tej współpracy z ramienia katedry jest prof. W. Uruszczak.